

cuma salâsı" adıyla da anılır. Bu salâ bayram namazları ile cuma namazından önce müezzin mahfelinde okunurdu. Subhi Ezgi, Hatîb Zâkirî Hasan Efendi tarafından bestelendiğini kaydettiği Bayatî makamındaki bu eserin güfte ve notasını *Türk Musikisi ve Temcit-Na't-Salât-Durak* adlı eserlerinde neşretmiştir (bk. bibl.). Güftesini kimin yazdığı bilinmeyen bu salânın metni şöyledir:

ليس العيد لمن لبس الحديد
انما العيد لمن خاف من الوعيد
ليس العيد لمن ركب البطايا
انما العيد لمن ترك الخطايا
ليس العيد لمن بسط البساط
انما العيد لمن تجاوز على الصراط
ليس العيد لمن تزين بزينة الدنيا
انما العيد لمن تزود بزاد التقوى
ليس العيد لمن نظر انواع الالوان
انما العيد لمن نظر جمال الرحمان

Camilerde salâ şu şekilde okunurdu: Müezzinler tarafından hep birlikte "Yâ Mevlâ Allah!" denildikten sonra bir müezzin "ليس" ile başlayan bir cümle okur, ardından yine birlikte "Yâ Mevlâ!..." kısmı okunurdu. Bu şekilde cümleler bittikten sonra bir müezzin tarafından "وصل وسلم على اسعد وأشرف نور جميع الانبياء والمرسلين" ibaresi terennüm edilir ve bunu müezzinlerin "والحمد لله رب العالمين" demesi takip ederdi. Böylece sona eren salânın ardından da bir dua yapılırdı. Öztuna, *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*'nde bu salânın ayrıca minarede de okunduğunu kaydetmekte, ancak icrası hakkında bilgi vermemektedir.

Günümüzde bu şekilde bayram ve cuma günleri cami içerisinde salâ okuma âdeti kalkmış olup sadece bazı camilerde bu salânın dışında, değişik güfte ve bestesiyle minarede okunan bir salâ icrasına şahit olunmaktadır (bk. SALÂ).

BİBLİYOGRAFYA :

Ezgi, *Türk Musikisi*, II, 8; III, 63, 65-66; IV, 2-3; a.mlf., *Temcit-Na't-Salât-Durak*, İstanbul 1946, s. 13-14; Ergun, *Antoloji*, I, 28; Öztuna, *BTMA*, I, 150.

NURİ ÖZCAN

BAYRAMİYYE

Hacı Bayrâm-ı Velî
(ö. 833/1429-30)

tarafından Ankara ve çevresinde
kurulan bir Türk tarikatı.

Anadolu topraklarında doğup büyüyen bir mutasavvıf tarafından kurulmuş ilk Türk tarikatı olan Bayramiyye daha kurucusunun sağlığında Ankara ve çev-

resinde büyük bir yaygınlık kazanmıştı. Tarikat hakkındaki bilgiler sadece Türk kaynaklarında yer alır. Kaynaklarda sohbeti gayet müessir olduğu ve birçok kişiyi "zirve-i velâyet"e erıştirdiği (Lâmîî, s. 684; Hüseyin Enîsî, s. 103) bildirilen Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vefatından sonra Bayramiyye, Akşemseddin'e (ö. 863/1459) nisbet edilen Şemsiyye ve Ömer Sikkînî'ye (ö. 880/1475) nisbet edilen Melâmiyye adlı iki büyük aslı kola ayrılmış, esas Bayramiyye adı geçen kollardan ilki tarafından sürdürülmüştür.

Silsilesi. Bayramiyye'nin silsilesi konusunda iki ayrı görüş vardır. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin şeyhi olan Hamîdüddin Aksarâyî'nin (ö. 815/1412) müşşidinin kimliği ve mensup olduğu tarikat Bayramiyye'nin silsilesindeki farklılığın temel sebebini teşkil eder. Hamîdüddin'in tarikat silsilesi, Erdebil'de intisap ettiği Hâce Alâeddin Ali Erdebilî (ö. 832/1429) ve Sadreddîn-i Erdebilî (ö. 794/1391) vasıtasıyla Safeviyye tarikatının kurucusu Safiyyüddin-i Erdebilî'ye (ö. 735/1334) ulaşır. Silsile Safiyyüddin'den sonra İbrâhim Zâhid-i Geylânî'de (ö. 690/1291) Halvetiyye (Harîrîzâde, I, vr. 343^a; *Tomar-Halvetiyye*, s. 18), Kutbüddin-i Ebherî'de Ebheriyye (Harîrîzâde, I, vr. 33^b), Ebû'n-Necîb es-Sühreverdi'de Sühreverdiyye (a.g.e., II, vr. 149^a) silsilesiyle birleşir; Cüneyd-i Bağdâdî ve Hasan-ı Basrî vasıtasıyla Hz. Ali'ye varır.

Safiyyüddin'den itibaren "Erdebil sûfîleri" diye anılan, ilk Osmanlı padişahlarının da saygı duydukları ve "çerâğ akçesi" adıyla her yıl değerli hediyeler gönderdikleri bu sûfî aile ve tarikat başlangıçta Sünnî ve Halvetî iken Hâce Alâeddin ile Şeyh Şah diye anılan oğlu İbrâhim (ö. 851/1447) dönemlerinde Şiîleşmeye başlamış, Hâce Alâeddin'in torunu Şeyh Cüneyd zamanında ise tam anlamıyla Şiî-Bâtînî bir hüviyet kazanmıştı (Hinz, s. 7-9). Bayramiyye'nin Melâmiyye kolu mensupları Hacı Bayrâm-ı Velî'nin şeyhi Hamîdüddin Aksarâyî'nin Hâce Alâeddin Erdebilî yoluyla yürüten bu Halvetî silsilesinin benimsemiş ve Anadolu'ya velâyet sırrını ilk olarak onun getirdiğini iddia etmişlerdir (Sarı Abdullah, *Semerâtü'l-fuâd*, s. 230).

Öte yandan Lâmiî Çelebi (*Nefehat Tercümesi*, s. 683) ve ondan naklen Hüseyin Enîsî (*Menâkıb-ı Akşemseddin*, s. 96), Hamîdüddin'in tarikatı zâhiren Hâce Alâeddin'den almakla birlikte Üveysî olduğunu ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin ruhaniyetinden feyiz aldığı söylerler. Enîsî Bayra-

miyye'nin silsilesini Hacı Bayrâm-ı Velî, Hamîdüddin Aksarâyî, Şâdî-i Rûmî, İbrâhim el-Basrî ve Ebû'l-Hasan el-Harakânî vasıtasıyla Bâyezîd-i Bistâmî'ye ulaştırır. Silsile Harakânî'de Bâyezîd'in temsil ettiği tarik-i Tayfûriyye ve dolayısıyla Nakşibendiyye silsilesiyle birleşir. Enîsî, Bâyezîd'den sonra Nakşibendiyye'nin Hz. Ebû Bekir'e ulaşan ve daha yaygın olan Bekrî silsilesini değil Hz. Ali'ye ulaşan Alevî silsilesini kaydeder (*Menâkıb-ı Akşemseddin*, s. 82-83). Bayramî silsilesini veren bir başka belgede Bâyezîd'den sonra Bekrî silsilenin de verildiği görülmektedir (Bayramoğlu, II, belge nr. 144). Enîsî'nin kaydettiği silsile La'lîzâde Abdülbâkî'nin *Sergüzeşt*'inde (s. 15) ve *Tibyân*'da (I, vr. 172^b) bazı küçük farklarla yer almaktadır.

Hamîdüddin'in Hâce Alâeddin'e intisabından önce Şam'da Hankâh-ı Bâyezîd'de uzunca bir süre kalarak burada kimliği tesbit edilemeyen bir şeyhten feyiz aldığı bilinmektedir. Bu şeyh eğer Enîsî'nin naklettiği silsilede adı geçen ve Bahâeddin Nakşibend'in halifelerinden olması muhtemel bulunan Şâdî-i Rûmî ise bu durumda Hamîdüddin'in Nakşibendiyye ile ilgili ortaya çıkar. Nitekim Sarı Abdullah Efendi Bahâeddin Nakşibend'in halifelerini sayarken bu adı da zikreder (*Semerâtü'l-fuâd*, s. 131). Hamîdüddin ayrıca babasından Ebheriyye hilâfeti almış (*Tibyân*, I, vr. 172^a) ve meşhur Molla Fenârî'ye bu tarikattan icâzet vermiştir (*Tibyân*, I, vr. 33^b).

Enîsî'nin Hâce Alâeddin'in adını dahi anmadan Bayramiyye'nin silsilesini Bâyezîd-i Bistâmî'ye bağlamasına karşılık Sarı Abdullah Efendi Hamîdüddin'in asıl feyiz kaynağının Hâce Alâeddin olduğunu söyleyerek Bayramiyye'yi Safeviyye'ye bağlamış (*Semerâtü'l-fuâd*, s. 227) ve Nakşibendiyye ile Halvetiyye'yi birleştiren bir tarikat olarak tarif etmiştir (*Cevheretü'l-bidâye*, vr. 273^b). Torunu La'lîzâde Abdülbâkî de aynı ifadelerle Sarı Abdullah'ı tekrar eder (*Sergüzeşt*, s. 16). Harîrîzâde Bayramiyye'yi Safeviyye'nin bir kolu olarak gösterir ve yukarıda anlatılan her iki silsileyi de zikreder (*Tibyân*, I, vr. 172^b vd.). Bu silsilelerden ilki Melâmiyye, ikincisi Şemsiyye kolu mensuplarınınca muteber kabul edilir.

Tarihçesi. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin, şeyhi Hamîdüddin'in Aksaray'da vefatından sonra Ankara'ya dönüp irşad faaliyetine başladığı 815 (1412) yılını Bayramiyye'nin kuruluş tarihi olarak kabul etmek mümkündür. Bu tarihten itibaren II. Murad tarafından Edirne'ye çağırılma-

sına kadar geçen süre tarikatın kuruluş dönemi sayılabilir. Hacı Bayram II. Murad'ın tahta çıkışından (824/1421) sonraki yakın bir tarihte Edirne'ye çağırılmış olabileceğine göre bu dönem 1412-1422 olarak kabul edilebilir.

Hacı Bayram'ın Edirne'ye niçin çağırıldığı konusunda kaynaklarda bilgi yoktur. Sarı Abdullah Efendi, mürid ve mensupları kısa sürede büyük bir artış gösteren Hacı Bayram'ın halkı sapıklığa sevkettiği öne sürülerek padişaha şikâyet edildiğini söyler (*Semerâtü'l-fuâd*, s. 235). Bu iddianın Hacı Bayram'ın silsilesinin Erdebil süfilerine ulaşıyor olmasından kaynaklandığını düşünmek mümkündür. Şeyh Hamîdüddin'in Yıldırım Bayezid devrinde hilâfet alıp Anadolu'ya geldiği bilinmekle birlikte Hacı Bayrâm-ı Velî ile aynı tarihlerde vefat eden (1429) Hâce Alâeddin'in ve Erdebil süfilerinin Şîlik temayülleri göstermeye başladıkları tarih belli değildir. Dolayısıyla bu söylentilerin gerçeklik derecesini ve Bayramiyye'nin bu dönemdeki fikri yapısını kesin olarak tesbit güçleşmektedir. Ayrıca Şeyh Bedreddin'in asılmasıyla sonuçlanan olayların (1420) etkisiyle Hacı Bayram'ın da saltanat davasına kapılmasından kaygı duyulması Edirne'ye çağırılış sebepleri arasında gösterilir. Bu kaygı, herhalde yine Hamîdüddin'in Aksaray'dan Konya'ya giderek Şeyh Bedreddin ile görüşüp birlikte halvete girdiklerinin (bk. Halil b. İsmâil, s. 87) ve muhtemelen Hacı Bayram'ın da onlarla bir-

likte olduğunun devlet tarafından biliniyor olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

II. Murad Edirne'ye getirilen Hacı Bayrâm-ı Velî ile görüşünce hakkındaki söylentilerin doğru olmadığını anlamış, büyüklüğünü kabul etmiş ve ondan özür dileyerek Ankara'ya dönmesine izin vermiş, ayrıca Bayramiyye mensuplarından vergi alınmamasını emretmiştir. Edirne'de Hacı Bayram adına bir mahalle ve zâviye ile çeşitli vakıflar da kurulmuştur (Gökbilgin, s. 36).

Hacı Bayram, Hamîdüddin Aksarâyî'den giydiği on iki terkli (dilimli) kızıl tarikat tacını muhtemelen II. Murad ile görüştüktan sonra beyaz çuhaya çevirmiş (Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, vr. 136^b) ve bu şekilde kurduğu Bayramiyye tarikatının Erdebil süfileriyle hiçbir ilgisi olmadığını vurgulamak istemişti.

Hacı Bayram'ın Ankara'ya dönüşünden ölümüne kadar geçen yaklaşık on yıllık süre Bayramiyye'nin devlet nezdinde meşruiyet ve itibar kazandığı ve Sün-nî temelleri üzerinde gelişmesini tamamladığı dönem olmuştur. Bayramîler'in vergiden muaf tutulmaları yüzünden Ankara ve çevresinde vergi toplanamaz hale geldiğinin II. Murad'a haber verilmesi, padişahın da Hacı Bayram'dan kaç müridi olduğunu kendisine bildirmesini istemesiyle ilgili meşhur menkıbe (bk. Sarı Abdullah, *Semerâtü'l-fuâd*, s. 240) Bayramiyye'nin bu yıllardaki yaygınlık derecesi hakkında fikir verecek niteliktedir.

Hacı Bayram'ın vefat ettiği XV. yüzyılın ilk yarısında Bayramiyye Ankara dışında Beypazarı ve Göynük'te Akşemseddin ve Ömer Sikkîni, Gelibolu'da Yazıcıoğlu Mehmed ve kardeşi Ahmed Bican, Balıkesir'de Şeyh Lutfullah, Bursa'da Akbiyık ve Hızır Dede, Lârende'de İnce Bedreddin, İskilip'te Muslihuddin Halife, Bolu'da Uzun Selâhaddin ve Molla Zeyrek, Kütahya'da şair Şeyhî adlı halifeleri tarafından temsil ediliyordu.

Hacı Bayram'ın vefatından sonra tarikat mensupları, irşad göreviyle bulunduğu Beypazarı'ndan Ankara'ya gelerek şeyhinin vasiyeti gereği onun techiz ve tekfinini yapıp cenaze namazını kıldırarak Akşemseddin'e biat ettiler. Bayramiyye tarikatı daha sonra onun tarafından sürdürülmüştür. Akşemseddin'in kurduğu Bayramiyye şubesine Şemsiyye-i Bayrâmîyye adı verilmiştir. Bayramî - Şemsîlik Akşemseddin'den sonra halifelerinden Kayserili İbrâhim Tennûri (ö. 887/1482) döneminde Tennûriyye adını almış, bu şube Tennûri'nin Şeyh Ali, Şeyh Lutfullah ve Şeyh Kasım adlı oğullarıyla Şeyhülislâm Ebüssüüd Efendi'nin babası İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsi (ö. 920/1514) tarafından sürdürülmüştür. Şeyh Kasım'ın halifesi Mecdüddin İsmâ'nın müridi İlyas Saruhânî'ye (ö. 967/1559) Tennûriyye'nin İseviyye şubesi nisbet edilirse de bu şube devam etmemiştir.

Tarikat silsilesi dört kişi vasıtasıyla Akşemseddin'in Hamza Şâmî adlı halifesine ulaşan Bolulu Himmet Efendi (ö. 1095/1684) Bayramiyye'nin Himmetiyye şubesinin kurucusudur. Bayramiyye son dönemlere bu şube vasıtasıyla ulaşmıştır.

Atâî, Hamîdüddin-i Aksarâyî ile Anadolu'ya gelip sülûkünü Hacı Bayram'dan tamamlayan İnce Bedreddin'in Bursa ve Lârende civarında pek çok müridi olduğunu ve bunların "koyun zikri" dedikleri bir tür zikir usulleri bulunduğunu söyler (*Zeyl-i Şekâik*, s. 64) Atâî'nin verdiği bu bilgiden İnce Bedreddin mensuplarının XVII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da faal durumda oldukları sonucunu çıkarmak mümkündür. Ancak bu kol daha sonra devam etmemiş veya muhtemelen Himmetiyye şubesiyle birleşmiştir.

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin halifelerinden Hızır Dede'den feyiz alan Üftâde'nin (ö. 988/1580) halifesi Aziz Mahmud Hüdâyî'nin (ö. 1038/1628) kurduğu tarikat da silsile itibarıyla Bayramiyye'nin bir kolu olmakla birlikte müstakil bir tarikat olarak gelişmiştir (bk. CELVETİYYE).

Bayramiyye
tarikatına
ait mühür
(Fuat Bayramoğlu
arşivi)

Harîrzâde, Hacı Bayram'ın damadı Eşrefoğlu Abdullah Rûmî'ye nisbet edilen Eşrefiyye tarikatını Bayramiyye'nin bir kolu olarak gösteriyorsa da (*Tibyân*, I, vr. 173^b) bu doğru değildir. Eşrefoğlu Hacı Bayram'a intisap etmekle birlikte bizzat onun tarafından Hama'ya Kâdirî şeyhi Hüseyin-i Hamevî'ye gönderilmiş ve ondan hilâfet aldıktan sonra Kâdiriyye tarikatının Eşrefiyye kolunu kurmuştur (bk. EŞREFİYYE).

Silsilesinin Hacı Bayram'a ulaşması dışında Bayramiyye ile pek ilgisi kalmayan, ancak geleneksel olarak bu tarikatın bir kolu sayılan Melâmiyye'nin kuruluşuyla ilgili bilgiler, Ömer Sikkînî'nin ölümünden 100 yıl sonra Göynük'e giderek halktan duyduğu bilgileri aktardığını söyleyen Mahmud Kefevî'nin (ö. 990/1582) *Keâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr* adlı eserinde verdiği bilgilere dayanmaktadır. Kefevî'nin anlattığına göre Hacı Bayram'dan sonra Bayramiyye postuna oturan Akşemseddin ile Ömer Sikkînî arasında meşrep farklılığı ortaya çıkar. Zikir meclislerine, kılık kıyafet ve tarikata ait şeklî unsurlara karşı olan Ömer Sikkînî Akşemseddin'in yönettiği zikirlere katılmaz, mescidin bir köşesine giderek orada bekler. Bu durumdan rahatsız olan Akşemseddin Ömer Sikkînî'ye zikir halkasına katılmasını, katılmadığı takdirde Hacı Bayram'ın taç ve hırkasını kendisinden alacağını söyler. O da, "Yarın cuma namazından sonra bizim eve gelirseniz Allah'ın izniyle size tacı ve hırkayı teslim ederim" diye cevap verir. Ertesi gün evinin avlusunda büyük bir ateş yaktıktan sonra mescide gider. Namazdan sonra cemaat hep birlikte Ömer Sikkînî'nin evine gelir. Ömer Sikkînî ateşe girerek oturur, taç ve hırka yanar, kendisine bir şey olmaz (*Keâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr*, vr. 450^a vd.; ondan naklen Müstakimzâde, *Risâle-i Melâmiyye-i Şettâriyye*, vr. 4^a; *Tomar-Melâmilik*, s. 37-38). Döneme en yakın müellifler olan Lâmiî Çelebi, Taşkoprizâde ve Mecdî'nin bahsetmedikleri bu menkıbeyi Melâmî Sarı Abdullah Efendi *Keâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr*'dan söz etmesizsin kendine göre bazı değişikliklerle ve yorumlar katarak nakleder (*Semerâtü'l-fuâd*, s. 241 vd.) La'lizâde Abdülbâki de Mahmud Kefevî'nin Hacı Bayram'ın daha sağlığında hilâfet sırrını Ömer Sikkînî'ye verdiğini ispatlamak için anlattığı ve yukarıdaki kaynakların iktibas ettiği bir başka olayı (Hacı Bayram'ın ölürken su istemesi) Sarı Abdullah Efendi gibi kaynak göstermeden ve kendince ilâveler yaparak anlatır (*Sergüzeşt*, s. 18-19).

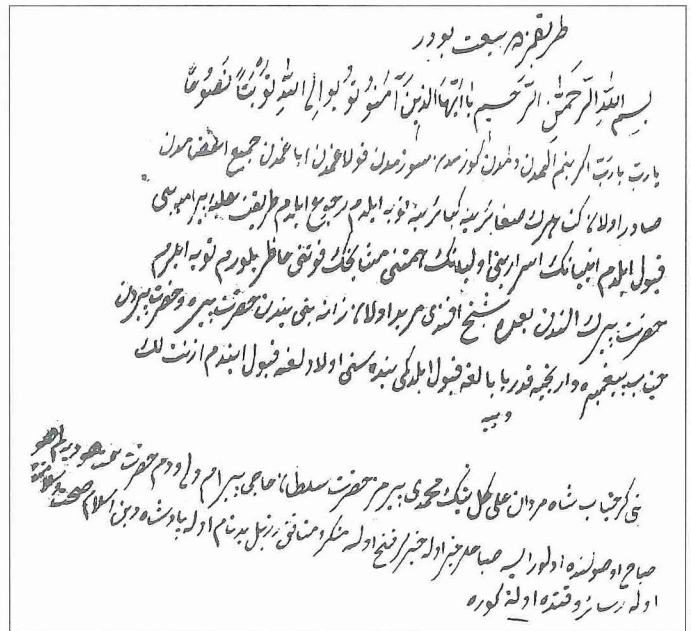
Mahmud Kefevî'nin anlattığı ve Melâmî müelliflerin kaynak göstermeden naklettikleri söz konusu iki olayın menkıbe yanı sıra bir tarafa Akşemseddin'le yürüyen Bayramiyye, yine onun döneminde taç, hırka, tekke ve zikir meclisi gibi tarikat geleneklerine rağbet etmeyip melâmetî bir anlayışı tercih eden Ömer Sikkînî'nin temsil ettiği Melâmiyye koluna ayrılmıştır. Hüseyin Vassâf ilginç bir yaklaşımla Melâmiyye'yi Akşemseddin'den ayrılmış bir kol olarak gösterir (*Sefîne*, II, 278). Aşk, cezbe ve sohbet esasına dayanan, vahdet-i vücûdu benimseyen, Ehl-i beyt'e aşırı muhabbet duyan Bayramî-Melâmilîler, tarikat geleneklerine bağlı Bayramî-Şemsîler'den ayrılarak bağımsız bir tarikat haline gelmişlerdir. İkinci devre Melâmilî'leri denilen Bayramî-Melâmilîlerin edebî, siyasî ve sosyoekonomik açılardan Osmanlı tarihinde önemli tesirleri olmuştur (bk. MELÂMİYYE).

Tarikatın Özellikleri. Hacı Bayram'ın Yunus Emre tarzında yazılmış dört adet şiiriyle ona ait olma ihtimali çok zayıf bir risâle ve mektup dışında tarikatla ilgili görüşlerini, tarikatın âdâb ve erkânını anlatan herhangi bir eserinin varlığı bilinmemektedir. Elde bulunan çok sınırlı bilgilere dayanarak tarikatın başlangıç yıllarındaki fikrî yapısı hakkında bir görüş belirtmek son derece güçtür. Ancak Hacı Bayram'ın Edirne'den dönüşünden sonraki dönemde tarikatın Sünî hüviyeti belirgin bir şekilde müşahade edilmektedir. Hacı Bayram'ın çiftçilik yaparak emeğiyle geçinmesi, müridleriyle imcece usulü ekin kaldırması, esnaf arasında "Ahî Baba" diye tanınması gibi bil-

giler onun sosyal hayatının canlılığını ve halkla bütünleşen bir tasavvuf anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Çarşı pazar dolaşarak dilenmesi, sadaka ve zekât toplayıp müridlerine dağıtmasında Melâmî müellifler onun melâmeti benimseydiği sonucunu çıkarmışlardır (bk. La'lizâde Abdülbâki, s. 17). Onun döneminde Bayramiyye daha çok köylü ve esnaf zümreleri arasında yaygınlık kazanmıştı. "Şeyhü'r-Rûm" diye de tanınan Hacı Bayram'ın ve devletin resmî Sünîlik politikası doğrultusunda hareket eden ilk Bayramî şeyhlerinin Anadolu halkı arasında birlik ve beraberliğin sağlanması ve mânevî hayatın şekillenmesi konusunda büyük katkıları olmuştur. Hacı Bayram, Sünîliği esas alan imparatorluğun mânevî dünyasının mimarıdır denilebilir (Tanpınar, s. 10). Akşemseddin ile Akbıyık ve Molla Zeyrek'in de aralarında bulunduğu bir grup Bayramiyye mensubunun Fâti'h'le birlikte İstanbul'un fethine katılmaları tarikatın devlet nezdindeki itibarını daha da arttırmıştır.

Mecdî, Bayramî dervişlerinin nefisle riyle sürekli mücadele halinde olduklarını, gece gündüz ibadet edip "savm-ı visâl" tuttıklarını, bunun sonucu olarak mazhar olacakları ilâhî nimetlerle asıl bayramî âhirette yapacakları için kendilerine "Bayramî" denildiğini söyler (*Şekâik Tercümesi*, s. 7).

Menâkıb-ı Akşemseddin müellifi Hüseyin Enîşî, Akşemseddin'in kendi el yazısıyla Hacı Bayram'ın irşad usulünü bir kitabın arkasına kaydettiğini bildirir. Enîşî'nin nakline göre Hacı Bayram'ın uygu-

Bayramiyye tarikatının Himmetiyye kolunda biat sırasında okunan dua (Fuat Bayramoğlu arşivi)

ladığı irşad usulü şöyledir: On iki rek'at teheccüd namazı kılınır. Hacı Bayram'ın tertip ettiği uzun bir vird ile Bakara, Secde, Yâsîn, Duhân, Hâ Mîm (metinde hangisi olduğu belirtilmiyor), Feth, Vâkıa, Mülk ve Amme sûreleri okunur. Zikir kelime-i tevhid zikridir. İbret almak için kâinatı takı olağan üstülükleri düşünme anlamına gelen ve "tefekür fî acâibi'l-kudre" (تفکر فی عجائب القدرۃ) şeklinde ifade edilen düşünme tarzı da Bayramiyye'nin esaslarından. "Allâhümme yâ nûre külli şey'in" (اللهم یا نور کل شیئی) diye başlayan kısa bir münâcât okunur.

Halvetin ilk gecesi 1000 salavat, 1000 kelime-i tevhid okunur. Hz. Peygamber'in şefaatine nâil olma amacıyla (hâcet-i şefâat-i nebî) iki rek'at namaz kılınır. İkinci gece 1000 İhlâs, 1000 kelime-i tevhid okunur ve Allah'ı görme dileğiyle (hâcet-i dîdâr) iki rek'at namaz kılınır. Üçüncü gece 1000 Felak sûresi, 1000 kelime-i tevhid ve kalpteki perdelerin kalkması için (ref-i hicâb) iki rek'at namaz kılınır. Dördüncü gece 1000 Nâs sûresi, 1000 kelime-i tevhid okunup yine iki rek'at namaz kılınır. Enîs'in verdiği bu bilgilerin metnini (*Menâkıb-ı Akşemseddin*, s. 93-94) Harîrîzâde (*Tibyân*, I, vr. 174^a), Mehmet Ali Aynî (*Hacı Bayrâm-ı Velî*, s. 136) ve Fuat Bayramoğlu (*Hacı Bayrâm-ı Velî*, I, 65) aynen iktibas etmişlerdir. Hacı Bayram'ın sabah namazından sonra okunan virdinin metni *Menâkıb*'da bulunmayıp yukarıda adı geçen kaynaklarda yer almaktadır.

Hacı Bayram'ın esmâ zikrine dayanan bu irşad usulü cehrî zikri esas alan Bayramî-Şemsiler tarafından uygulanmış, buna karşılık müsemmâ yolunu tercih eden Bayramî-Melâmîler sıkâl (صقال) veya "gönül bekleme" dedikleri bir hafî zikir usulü ihdas etmişlerdir. Sarı Abdullâh Efendî bu usulün uygulanış tarzını *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*'de (IV, 208 vd.), La'îzâde Abdülbâki de *Sergüzeşt*'in "Keyfiyyet-i Cem'iyyet" bölümünde (s. 115-117) anlatmışlardır. Abdülbaki Gölpinarlı'nın asıl Bayramiyye'nin Şemsîye kolu vasıtasıyla yürüdüğünü söyledikten sonra sadece Melâmîye kolunun görüşlerini ve âdâbını anlatması (IA, II, 425) konuya yanlış ve eksik yaklaşımın bir sonucudur.

Şemsîye ve Melâmîye'nin zikir konusunda tercihleriyle benimsedikleri silsileler arasında bugüne kadar üzerinde durulmamış çelişkili bir durum vardır. Cehrî zikir usulü uygulayan Halvetî silsilesini kabul eden Melâmîler cehrî zikri tercih edecekleri yerde hafî zikri, silsi-

lerini hafî zikri uygulayan Nakşibendî silsilesine bağlayan Şemsiler ise cehrî zikir usulünü kabul etmişlerdir. Bu çelişkili durumun sebebi, Şemsiler'in Bayramiyye'yi Sünnî çizgiye sağlam bir şekilde oturtma, tarikatı Nakşibendiyye ile Halvetiyye'yi birleştiren bir tarikat şeklinde tarif eden Melâmîler'in de Nakşibendiyye'nin desteğine sığınarak Safevîlik ve dolayısıyla Şîlik şâibesinden kendilerini uzak tutma gayretleriyle açıklanabilir. Ayrıca hafî zikrin Melâmîye ile Nakşibendiyye'nin ortak özellikleri olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır.

Tibyân'ın Bayramiyye ile ilgili bölümünün ilk yapığının kenarında tarikatın "cezbe", "muhabbet" ve "sırr-ı ilâhî" adı verilen üç esasa dayandığını bildiren şairinin adı verilmemiş yedi beyitlik bir manzume yer almaktadır (I, vr. 172^a). Mehmet Ali Aynî, *Tibyân*'ı kaynak göstererek Şemsî-Melâmî ayrımını yapmaksızın Bayramiyye'nin bu üç esasa dayandığını söyler. Metni Pakalın (I, 181) ve Fuat Bayramoğlu'nda da (*Hacı Bayrâm-ı Velî*, I, 64) bulunan bu manzume Bayramî Melâmîleri'nden meşhur Oğlanlar Şeyhi İbrâhim Efendî'nin (ö. 1065/1655) *Müfîd ü Muhtasar* adlı eserinde yer alan Bayramiyye ile ilgili bölüm (bk. İÜ Ktp., TY, nr. 698, vr. 16^{a-b}) olup tarikatın sadece Melâmîye kolu mensuplarınca kabul edilen ilkelere.

Akşemseddin'in *Risâletü'n-nûriyye*'si, bir Bayramî şeyhi tarafından kaleme alınan ilk eser (telifi 841/1437-38) olmasının yanı sıra Bayramiyye'nin ilk dönemlerine dair orijinal bilgiler vermesi açısından da büyük önem taşır. Bu bilgilerden, o dönemde Akşemseddin'in "tâife-i nûriyye" dediği sûfîlerin, daha doğrusu açıkça belirtilmemekle birlikte Bayramiyye mensuplarının tutum ve davranışlarının sünnete aykırı ve bid'at olduğu ileri sürülerek zâhir ulemâsınca çeşitli tenkitlere uğradıkları anlaşılabilir. Kendisi de eski bir müderris olan müellif tenkide konu olan hususları sayar; fıkıh, hadis ve tasavvuf kitaplarından deliller göstererek bunların sünnete uygun olduğunu savunur. Eserden ayrıca bu dönemde Bayramîler'in halka halinde cehrî zikir yaptıkları, zikir sırasında Yunus Emre'nin şiirlerini okudukları, savm-ı visâl tuttıkları, vecde gelip haykırdıkları, taçlarının büyük ve uzun olduğu, kendileri veya başkaları için diledikleri, asâ kullandıkları, abâ veya eski ve yamalı elbiseler giydikleri, halvete girip kırk gün çile çıkardıkları, Allah'ın rüyada görülebileceğine ve mi'racda Hz.

Peygamber'in Allah'ı zâhir gözüyle gördüğüne inandıkları da öğrenilmektedir. Akşemseddin'in Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi savunan *Def'u me'tâ'ini's-şûfiyye* adlı bir eser yazması da Bayramiyye mensuplarının vahdet-i vücüd anlayışına sahip olduklarını göstermektedir. İbrâhim Tennûrî'nin Melâmîler'ce de okunan (Sarı Abdullâh, *Semerâtü'l-fuâd*, s. 145) *Gülzâr-ı Ma'nevî*'sinde bu durum daha açık olarak görülmektedir.

Bayramiyye tarikatının tacı başlangıçta on iki terkli iken Hacı Bayram tarafından altı terkli beyaz çuhaya dönüştürülmüştü. Abdülbaki Gölpinarlı'nın, Hacı Bayram'ın ilk zamanlarda giydiği on iki terkli kızıl tacı Şah İsmâil'in babası Şeyh Haydar'ın (d. 864/1460) icat ettiğini söylemesinin (*100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, s. 237) yanlışlığı, Hacı Bayram'ın 833'te (1429-30) öldüğü dikkate alınırsa açıkça ortadadır. Tacın boyu başlangıçta namazda sütrelik edecek kadar uzun iken (Akşemseddin, *Risâletü'n-nûriyye*, s. 30) sonraları kısaltılmıştır. Tacın tepesinde birbirinin içinde bulunan gül denilen üç daire tevhidin üç mertebesine (tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sîfât, tevhîd-i zât) ve ayrıca Hacı Bayram'ın şeyhi Hamîdüddin'in Şam'daki

III. Mustafa'nın Hacı Bayrâm-ı Velî'nin torunlarından Halil Baba'nın şeyhliğe tayin edildiğini bildiren fermanın (Fuat Bayramoğlu'ndan)

Bâyezîdiyye Dergâhı'na bağlılığının işaretidir (Lâmiî, s. 684; Hüseyin Enîsî, s. 102).

Tacın altı terki, tasavvufun altı ilkesine (az yeme, az uyuma, az konuşma, sürekli zikir, havâtırı nefy, tefekkür) uyarak tevhid sırrına ulaşmayı, altı ciheti (üst, alt, sağ, sol, ön, arka), yani bütün kâinatı kuşatmayı, imanın altı şartını, Allah'ın zâtî sıfatlarını (vücûd, kıdem, bekâ, vahdâniyet, kıyâm bi nefsihî, muhâlefetün li'l-havâdis) simgeler. Altı terk ayrıca Allah'ın âlemleri "ol" (kün = کن) emriyle yaratmasının ifadesi olarak da yorumlanmıştır. Çünkü "kün" kelimesinde altı harf (ک ا ف ن و ن) bulunmaktadır.

Bayramî Tekkeleri. Hacı Bayram'ın ölümünden sonra Ankara'daki Bayramî Dergâhı'nın (âsitâne) şeyhliğine büyük oğlu Ahmed Baba geçmiştir. Ahmed Baba'nın sülûkünü Hacı Bayram'dan mı, Akşemseddin'den mi tamamladığı bilinmediği gibi ölüm tarihi de belli değildir. Ondan sonra Hacı Bayram'ın torunu Edhem Baba (ö. 941 / 1534) şeyhlik makamına geçmiştir. Tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar ailenin "en büyük ve en lâyük" oğulları meşihatları padişah beratlarıyla tasdik edilerek şeyhlik görevini sürdürmüşlerdir. Âsitâne şeyhleri Şemsî-Himmetî kolunun tarikat anlayışını benimsemişlerdir. Dergâhın yirmi yedinci ve son şeyhi Şemseddin (Bayramoğlu, ö. 1945) Efendi'dir.

Bayramiyye tarikatına ait Ankara dışında kurulan ilk tekke, II. Bayezid devrinde vefat eden Bayramî halifesi Şeyh Ramazan Efendi'nin 875 (1470) tarihli vakfiyesi bulunan Edirne'deki zâviyesidir. Ramazan Efendi 887 (1482) ve 906 (1501) tarihli diğer vakfiyelerle ev, dükân ve bağ gibi birçok mülkü bu tekkeye vakfetmiştir. 1018 (1609) tarihli vakıf tahririnde Edirne'nin Ayşekadın mahallesinde "Sultan Hacı Bayram" adlı bir zâviyenin mevcut olduğu görülmektedir (Gökbilgin, s. 47, 355).

Şeyh Bedreddin'in *Vâridât*'ına Arapça bir şerh yazan Şeyh Muhyiddin Yavsî için II. Bayezid'in Yavuz Sultan Selim Camii yakınlarında yaptırdığı tekke İstanbul'daki ilk Bayramî tekkesidir (Müstakimzâde, *Risâle-i Melâmiyye-i Şettâriyye*, vr. 8^a). Zâkir Şükrü'de Sivâsî Tekkesi adıyla geçen bu tekke (*Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 60), Şeyh Yavsî'nin oğlu ve tekkenin beşinci şeyhi Nasrullah Efendi'nin 974 (1566) yılında ölümüyle Halvetiyye'nin Sivâsiyye koluna intikal etmiş ve daha sonra bu adla anılmıştır. Şeyh Yavsî'nin

halifelerinden Alâeddin Efendi'nin oğlu Cerrahzâde Muslihuddin (ö. 983 / 1575) Şeyh Sücâ' Zâviyesi'nde irşad faaliyetinde bulunarak Edirne'de Bayramiyye'yi temsil etmiştir (Atâî, s. 342).

Akşemseddin ile birlikte İstanbul'un fethine katılan Bayramiyye mensupları fetihten sonra İstanbul'da kalmalarına rağmen tekke kurup irşad faaliyetinde bulunmamışlardır. Bayramiyye Şeyh Yavsî tarafından İstanbul'a getirilmekle birlikte XVII. yüzyılın ikinci yarısında Bolulu Şeyh Himmet Efendi döneminde yaygınlık kazanmıştır.

1840 yılında İstanbul ve civarında Bayramiyye'nin Himmetiyye koluna ait şu tekkeler bulunmaktaydı: Eyüp civarında Abdi Baba Tekkesi, Topkapı'da Kızlar Ağası Mehmed Ağa'nın inşa ettirdiği cami içinde Bayezid Ağa Tekkesi, Üsküdar Salacak'ta Emekyemez (Etyemez) Tekkesi, Kâğıthane'de Abdüssamed Ağa Tekkesi, Üsküdar'da Divitçiler'de Bezciâde Muhyiddin Efendi Tekkesi, Şehremini Altımermer'de Tavil Mehmed Efendi Tekkesi, Aksaray'da Cismilatîf Tekkesi, Üsküdar'da Nakkaşpaşa'da Himmetzâde Tekkesi, Kasımpaşa'da Hâşimî Osman Tekkesi. Bu yapıların birkaçı 1840'ta bile arsa halinde bulunuyordu (bk. *Âsitâne Tekkeleri*). 1307'de (1889) yayımlanan *Mecmûa-i Tekâyâ*'da İstanbul'da dört Bayramî tekkesinin (Emekyemez, Himmetzâde, Himmet Efendi, Tavil Mehmed Efendi tekkeleri) faal halde olduğu kaydedilmiştir. Tekkelerin kapatılmasından bir yıl önce (1924) yine dört Bayramî tekkesi (Emekyemez, Himmetzâde, Fatih Çarşamba'da Mehmed Ağa Camii, Şehzadebaşı Bozdoğan Kemerinde Helvayî Yâkub tekkeleri) bulunmaktaydı (Hüseyin Vasâf, V, 273).

Kaynaklarda Anadolu'nun diğer şehirlerindeki Bayramî tekkeleri hakkında bilgi yoktur.

Hacı Bayram-ı Velî için düzenlenmiş "Ya Hazret-i Hacı Bayram-ı Velî" yazılı bir levha (Ankara Etnografya Müzesi, Envanter, nr. 894, 15.361)

BİBLİYOGRAFYA :

Akşemseddin, *Risâletü'n-nâriyye* (nşr. Ali İhsan Yurd, *Fatih Sultan Mehmed Han'ın Hocası Şeyh Akşemseddin* içinde), İstanbul 1972; a.mlf., *Def'ü metâ'inî's-şâfiyye*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4092; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 683-690; Taşköprüzâde, *eş-Şekâ'îk*, s. 53, 54, 76-77, 226-235; Mecdi, *Şekâik Tercümesi*, s. 7, 74-75, 77-78, 95-96, 240-246; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 64-65, 342; Hüseyin Enîsî, *Menâkub-i Akşemseddin* (nşr. Ali İhsan Yurd, *Fatih Sultan Mehmed Han'ın Hocası Şeyh Akşemseddin* içinde), İstanbul 1972; Sarı Abdullah, *Cevheretü'l-bidâye ve dürrerü'n-nihâye*, İÜ Ktp., TY, nr. 3792, vr. 273^b vd.; a.mlf., *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1288, s. 131, 145, 227-245; a.mlf., *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesneûf*, İstanbul 1288, IV, 208 vd., 258; Halil b. İsmail, *Simavna Kadı-sıoğlu Şeyh Bedreddin Menâkibi* (nşr. Abdülbâki Gölpınarlı — İsmet Sungurbey), İstanbul 1957, s. 87; Oğlanlar Şeyhi İbrahim, *Müftü ü Muhtasar*, İÜ Ktp., TY, nr. 698, vr. 16^{a,b}; Mahmud Keferî, *Ketâ'ibü'lâmi'l-ahyâr min fu-kahâ'î mezhebi'n-Nu'cman el-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 630, vr. 450^a vd.; İsmail Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetî*, İstanbul 1291, s. 70, 73, 74; Alîzâde Abdülbâki, *Sergüzeşt*, İstanbul, ts., s. 8-23, 115-117; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Risâle-i Tâciyye*, İÜ Ktp., TY, nr. 6700, vr. 136^b; a.mlf., *Risâle-i Melâmiyye-i Şettâriyye*, İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 3357, vr. 1^b-10^a; Ma'sum Ali Şah, *Tarâ'îk*, III, 77; Sâmî Sümbülî, *Esmâr-i Esrâr*, İstanbul 1316, s. 21; *Âsitâne Tekkeleri*, İstanbul 1256; Harîrizâde, *Tibyân*, I, vr. 33^b, 172^a-194^a, 343^a; II, vr. 149^a; Yahyâ Âgâh, *Fütüvve-i Esrâr-i Tâc-i Saâdet* (yazma, Nihat Azamat'taki fotokopi), s. 56-57; a.mlf., *Tâc-i Şeriflerin Merkezinde Olan Dügme ve Pul ve Mühür ve Güllerin Beyânındadır* (yazma, Nihat Azamat'taki fotokopi), s. 20; Ahmed Rifat (Yağlıkzâde), *Lugat-i Târîhiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul 1299-1300, III, 75; Ahmed Münib, *Mir'âtü't-turâk*, İstanbul 1306; a.mlf., *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 28; O. Depont — X. Coppalani, *Les Conférences Religieuses Musulmanes*, Alger 1887, s. 532; Bursalı Mehmed Tâhir, *Hacı Bayram-ı Velî*, İstanbul 1341; Mehmet Ali Aynî, *Hacı Bayram-ı Velî*, İstanbul 1343; Hüseyin Vassâf, *Seyf-nâ*, II, 251-280; V, 262, 273; Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler*, İstanbul 1931, s. 42; a.mlf., *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul 1969, s. 236-238; a.mlf., "Bayramiyye", *İA*, II, 423-425; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 535; Tomar-Melâmilik, s. 34-42; Tomar-Halvetiyye, s. 17-18; W. Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd* (trc. Tefik Bıyıklıoğlu), İstanbul 1948, s. 5-9, 15; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 35, 36, 47, 355; J. S. Tringham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 99-100; Ali İhsan Yurd, *Fatih Sultan Mehmed Han'ın Hocası Şeyh Akşemseddin*, İstanbul 1972; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşî), s. 60; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî*, Ankara 1982, I-II; Ahmed Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, İstanbul 1987, s. 10-12; Günay Kut — Turgut Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak Dergeh-nâme", *Türkische Miszellen* (Robert Anhegger Armağanı), İstanbul 1987, s. 232; H. J. Kissling, "Zur Geschichte des Derwischordens der Bajramiyye", *SOF*, XV (1956), s. 237; Pakalın, I, 181-182; G. L. Lewis, "Bayramiyya", *EI²* (İng.), I, 1137.

